

ספר
המאור הגדול
לרז"ה

עם
מלחמת ה'
לרמב"ן

המבואר

על מסכת בבא מציעא

מהדורה מתוקנת ומוגהת על פי דפוסים ישנים וספרי הראשונים, בתוספת הערות והארות,
ציוני מראי מקומות ומקבילות, חלוקה לקטעים וסוגיות, ביאור נרחב לדברי המאור
והמלחמות, ובירורים ועיונים מדברי האחרונים שנשארו ונתנו בדבריהם

על ידי
שמחה הבר
ה'תשפ"ג

יוצא לאור על ידי
מפעל ההדרת המאור והמלחמות
המכון למחקר תורני שעל יד ישיבת קרני שומרון

עורך: הרב שמחה פאכטמן
עימוד: שחרית 072-2113131
עיצוב כריכה: "טולידאנו סטודיו לעיצוב" 054-6525135

בכל ענייני הספר:
simhaber@gmail.com

©
כל הזכויות שמורות למחבר
ה'תשפ"ג

תוכן

שערים מהוצאות קודמות	פרק שנים או חזין	פרק המפקיד	120
הסכמות			
מבוא			
1			
סוגיית עד המסייע לפטור משבועה (ב, ב)	1	סוגיית אמר לשניים גולתי (לז, א-ז, ב)	120
סוגיית נאמנות בעל המקח (ב, ב)	9	סוגיית מכירת פירות אבודים (לח, א-ב)	127
סוגיית הוחזק כפרן (ד, א)	13	סוגיית אין מורידין קטן לנכסי שבוי	
סוגיית הילך (ד, א)	15	(לט, א-לט, ב)	131
סוגיית תפיסה במלווה ישנה (ו, א)	21	סוגיית יורש שהשביח (לט, ב-מ, א)	132
סוגיית תן כזכי (י, א)	28	סוגיית שליחות יד (מ, ב-מא, א)	137
סוגיית המוכר שדה לחברו ונמצאת שאינה שלו (יד, ב)	30	סוגיית ספסירא ובקרא (מב, ב)	145
סוגיית בעל חוב גובה את השבח ולא את הפירות (טו, א)	34	סוגיית שבח גזלה (מג, א-מג, ב)	150
סוגיית דברי הרי"ף בזה השמועה (יד-ב-טו)	42	פרק הזהב	157
סוגיית כללא דנקטינן (טו, ב)	53	סוגיית דהבא טיבעא או פירא	
סוגיית לוקח מהגזלן (טו, ב)	62	(מד, א-מה, ב)	157
סוגיית הנפק (זי, א)	64	סוגיית כל המטלטלין קונים זה את זה	
סוגיית הטוען אחר מעשה בית דין (זי, א-ב)	66	(מו, ב)	172
בכתובות ובבבא מציעא (י, ב מהרי"ף)	73	סוגיית שומא בחליפין (מו, ב)	176
סוגיית עדיו בחתומיו זכין ליה (כ, א)	80	סוגיית כל הנישום (מו, א - מו, ב)	180
פרק אלו מציאות	85	סוגיית נשרפו חיטיך בעליה (מז, ב)	192
סוגיית שטף נהר (כב, א - כב, ב)	85	סוגיית מחוסרי אמנה (מט, א)	200
סוגיית ואיסורא דומיא דהיתרא (כב, ב)	88	סוגיית תגרי לוד (מט, ב-ג, ב)	209
סוגיית תמרי דזיקא (כב, ב)	92	סוגיית אונאה לקרקעות (נו, א-ז, א)	218
סוגיית מקום חוי סימן (כג, ב)	95	פרק איזהו נשך	223
סוגיית ראה סלע שנפלה (כו, ב)	97	סוגיית המלווה את חברו לא ידור בחצרו	
סוגיית סימנים (כז, ב-כח, א)	112	(סד, ב)	223
סוגיית דמי אבדה (כט, א)	116	סוגיית טרשא (סה, א)	235
סוגיית צער בעלי חיים דאורייתא (לב, ב)	118	סוגיית טרשא דרב חמא (סה, א)	246
		סוגיית ריבית במשכנתא (סז, א)	251
		סוגיית אין מושיבין חנווני למחצית שכר (סח)	
		א-סח, ב)	261
		סוגיית בני רב עיליש (סח, ב-סט, א)	267
		סוגיית נדוניא (עד, ב)	271
		סוגיית מלווה אדם את אריסיו (עד, ב)	275
		סוגיית סאה בסאה על שער שבשוק (עה, א)	277

310	סוגיית היורד לתוך שדה חברו ונטעה (קא, א)	280	פרק השוכר את האומנין סוגיית השוכר את האומנין וחזרו זה בזה
319	סוגיית המשכיר בית לעשר שנים (קג, א)	280	(עה, ב- עז, ב)
321	פרק המקבל שדה מחברו	284	סוגיית עייל ונפיק אזורי (עז, ב)
321	סוגיית פסיד בעיסקא ומלייה (קה, א)	294	סוגיית הלווהו על המשכון (פא, ב- פב, ב)
325	סוגיית שניים שהשתתפו בעסקה (קה, א)	295	פרק השוכר את הפועלים
326	סוגיית בר מצרא (קח, ב)	295	סוגיית פועל מהו שיהבהב באור
329	סוגיית שתלא (קט, ב)	295	(פט, א- פט, ב)
332	סוגיית ההוא גברא דמשכן פרדיסא (קט, ב)	298	סוגיית חסום פרתי ודוש בה (צ, א)
334	סוגיית בל תלין בשכיר שעות (קי, ב- קיא, ב)	299	פרק השואל
339	סוגיית שכיר בזמנו נשבע ונוטל (קיג, א)	299	סוגיית עבד בכסותו ושדה בעומריה
341	סוגיית מחזיר את המחרשה (קיג, א)	304	(ק, א - ק, ב) סוגיית המקבל שדה אבותיו מן הנכרי (קא, א)

לעילוי נשמות

סבי

ר' שמחה בונם ב"ר ישעיהו זאב הלוי הבר

סבתי

מרת אסתר הבר ב"ר אברהם אליהו ארנפרוינר

סבי

ר' ישראל דוד חיים ב"ר צבי קליין

תנצב"ה

לעילוי נשמת

פראדל ב"ר זכריה דב

ר' שלמה זלמן ב"ר זאב הכהן

ר' משה יחיאל ב"ר שלמה הכהן

אסתר ב"ר שלמה זלמן

תנצב"ה

לעילוי נשמת

ר' יהונתן יוסף ב"ר ירון יעקב חברוני

מהרוגי אסון מירון

תנצב"ה

לעילוי נשמות

מו"ר הרב מרדכי בן הרב משה שטרנברג זצ"ל

רה"י הרב חיים מאיר ב"ר אברהם מרדכי דרוקמן זצ"ל

תנצב"ה

דברי תודה

ברכה והודאה לתמר רעייתי מנב"ת וכו', על שמסייעת בידי ללמוד וללמד, ובזכותה מתאפשר לי להוציא ספר זה לאור עולם.

לאבי הרב שמואל יעקב הבר, שיזם את הוצאת חיבור זה, ולאמי היקרה אילנה, על דאגתה ומסירותה.

לסבתא ברכה היקרה, שתזכה לנחת מכל צאצאיה.

לחותני וחותנתי, הרב חיים אליהו ונורית רוט, על עזרתם במהלך השנים.

לר' אלי כהן, מנכ"ל ישיבת קרני שומרון, על סיועו הרב בהוצאת חיבור זה.

תודה מיוחדת לישיבת עתניאל, על סיועם הנכבד ושותפותם בהוצאת ספר זה לאור עולם.

לכל הרבנים שעברו על סוגיות מהספר העירו והאירו.

לבה"ח דודי הבר, שעבר על חלקים מהספר העיר והאיר, ויהי רצון שיזכה לשוב בשלום לביתו מהשירות הצבאי.

לגיסי הרה"ח ר' יהושע ראטה, על עזרתו בהשגת הסכמה לספר.

לעורך הספר, הרב שמחה פאכטמן, על עמלו בסידור הדברים ובירורם, וכן לרב ישראל כוכב, שערך מספר סוגיות בספר.

יזכנו הקב"ה לגדל את ילדנו, יהודה-יהונתן, אסתר, אפרת, יעל, שלמה-ישראל-דוד ואוריה, לאהבת ה', תורה ומצוות, ויאירו את העולם בתורה ובמעשים טובים ובכל מלאכת עבודת הבורא, ויזכו להקים בתים נאמנים בישראל.

פתיחת רבינו זרחיה הלוי לספר המאורות קה

וכנפי צדקתיו כחבור חלכותיו. פרושות על דורותיו. ועל כל דורות הבאים אחריו. כי לא נעשה חבור יפה כמוהו בחלמוד מאחרי סתימתו. וע"כ חובה עלינו בכל דבר נכבד. ומפואר לכבדו ולפארו ולקדשו ולטהרו ולהלבינו ולבררו כפי כחינו. ולזאת חברתי הספר הזה וקראתי:

מאור להאיר עיני התלמידים להסיר ממכשולי הספקות ומוקשי השגות ושמי הלכות הרב הנזכר ז"ל כשרש לספר הזה וכו'. אני דווש ושואל וחוקר ומעיר. פעם סוגד ועוזר. ופעם כמשיב ושוכר. והספרתי לו כענפי ופרחי משאר דברי החכמים הגדולים שראוי לדקדק עליהם ולצרוף ולכתוב דבריהם עם פירושי מקצת הלכות חמורות וראשי דברים שכתבתי לי בילדותי לזכרון למען השלים בזה חפץ האוהב היקר והידיד הנחמד אשר אלצני על זה ולא יכולתי להשיב פניו ואינני מקבל עלי לחשיג על כל מה שהניח הרב ז"ל כי יש להנחתו טעמים חלוקים למחלוקות. יש שהוא כבורח מן הספקות. או מן הדברים שאיני נמצאים כי אם לעתים רחוקות. ומלכד אלה יש עוד טעמים. ואם הם סתומים וחחומים. יבינום חכמים מחוכמים. והנה פתחתי שער לנבוני לב לחזק מן הנמצא. על מה שלא נמצא. וללמוד מן החשוב על מה שלא כתוב ומצאתי להרב רבי אפרים ז"ל בענין הזה דברים לא מסודרים לא מחוכבים כי אם מסודרים ומפוררים. והמעט הנכון מהם בעיני אספתיו על מקומו וכתבתי על שמו. וחלקתי הספר הזה לשני חלקים החלק האחד בסדרי נויקים ונשים וקראתי בשם:

המאור הגדול בעבור כי נקראו דיני מסורות מקצוע גדול בתורתי כמותה ששנינו א"ר ישמעאל היוצא שיחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בחורה גדול מהן שהן כמעין הנובע. והחלק השני בסדר מועד וחברתי אליו מסכת ברכות בתחלתו ומס' שחיטת חולין בסופו וקראתי בשם:

המאור הקטן יען כי מועדי ח' מקראי קודש על פי קדוש החדש. שהוא המאור הקטן והתאמצתי בכל זה לעשות כפי כחי הנענה והמורכב מתולדות הימים אשר פגעו בי וימצאוני. מהם המורים בקשת בחצי הצרות אשר מסעבי הדפוני וגלגלוני. והקורות אשר ממעמרי צנפוני ומלללוני. והלכ אשר כאלה קראוהו והלאוהו והניאוהו אין להחמיאו כאשר קצר מהגיע אל התמימות והנכונה וכאמת כי כל כח בשר. חלש וחמר. ואין התמימות בלתי לידי לבדו:

ואני משיב בחי העולם לכל מעתיק ספרי זה שיעתיק הפתיחה זאת עמו ולא ישליכנה אחרי גיוו כמנהג מעתיקי הספרים בארצות האל בעבור תהיה לי לעדה לנפותני מן האשמה לפני כל קורא בספרי זה אילי יש אשר תמנעו מהרחי פי וגרונו. והאריך לשונו בנאותו וגאונו. להוכיח עלי חרפתי. כאשר קצר בי יד שכלי וחבונתי. וידיני לזכות כמו שאמרנו ד"ל בענין הזה כל חרשיא טבין וחרשיא דאורייתא כושין וכל פטטיא כושין ופטטיא דאורייתא טבין. ואמר אחד מן החכמים לא תושר חטאת על מי שהביא קצת מן הדברים הנכונים באשר לא הגיע עד חליתם. ולא להי ישעי מקוטי ותוחלתי. ומאתו עזרי ותועלתי. לכל חפצי ומשאלתי. ותוא ברחמי הרבים יאיר עיני במאור חורתי כדכתיב נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי. וכתב פניך האר בעבדך ולסדני את חקך:

עלה כנס על ראש הרי מאור זרח לזרחיה בן
נר מחלב היצהרי יצחק הראש היצהרי:

מח"ס ביצחק יקרא

מציון מכלל יופי

שיחות לחמישה חומשי תורה ומועדים

בס"ד תאריך א"ת 1957

אברהם הכהן הגאון ז"ל שמואל הכהן

[illegible]

בית דין צדק לדיני ממונות ובית הוראה

שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" תכב"ץ
רחוב רבי נחמן מברסלב 6, ת.ד. 5515, ירושלים - טלפון: 02-5370001 פקס: 02-6261088

בס"ד אלו פה

קס"ז

העל יזה כהה יחזקע יטריג
א/דור הספי האלק הנגיז
המאור העדוץ ומאמור' המבואר
ס'קר הרה"ק הנצלה וכו' הרב ר'
מחפס חקר שיטא, ותטטו הנצ'ל
עזה ע' עזמן מנימי, מאן מלכ נכמ
אדו בינוריו ע' דדיוק על בע' המאור
והיפ'ן וכן העיות מאוולר עינימ בדבריות
הק' ותיקו' גיטאלר מלכר היטאניי גלאניי
צ'א'י ומממ קצט ת'י ה'נות זמר הרכים
הדוסקיק והממליק דדכוותק הק' צ'א'י
והעל תפוט מקינ תק ע'צ'נה דדוק ע' המאור
וינוצו מצימיו חולה כדגד' תורה אלאדיר אנו'
הע' תכ' התורה ועמל'
נעתי נוסדיו

מבוא

חיבור המאור הגדול לרז"ה¹ והשגות הרמב"ן עליו בספר מלחמת ה' תופסים מקום מרכזי בלימוד הגמרא בעיון אצל הלומדים. הראשונים הביאו את דברי הרז"ה ודנו בהם, והאחרונים אף הם נושאים ונותנים בדברי המאור והמלחמות. כמו כן, פירוש המלחמות לרמב"ן שימש אצל האחרונים כחיבור המרכזי בשיטת הרמב"ן למסכת קודם הופעת הספר חידושי הרמב"ן.

בדורות קודמים נדפסו דברי המאור והמלחמות על גיליון הרי"ף באותיות קטנות וצפופות ללא חלוקה לפסקאות, דבר שהיה בו להקשות את הלימוד והעיון בדבריהם. בדורנו זכינו למספר מהדורות מתוקנות של המאור והמלחמות² הכוללות תיקוני גרסה על פי דפוס ראשון וחלוקה לפסקאות. אך דא עקא, שגם 'דפוס ראשון' זה נדפס כארבע מאות שנה לאחר פירוש המאור, ואינו נקי לחלוטין משיבושים.

מלבד הקשיים שישנם בנוסח חיבורים אלו, קיים גם קושי רב בהבנת דבריהם, שכן דבריו של המאור מתומצתים וקשים ונראים לעיתים למתבונן כחסרי סדר, ראיותיו אינן ברורות דיים וכן לעיתים לא ברור על מה בא להשיג, וכמו כן קיים קושי בהבנת דבריו של המלחמות המשיב על השגות המאור.

במהדורה הנוכחית נוספו תיקוני גרסה מדפוס ראשון ומדפוסים ישנים נוספים של המאור והמלחמות שקדמו למהדורת דפוס וילנא, וכן תיקונים והשלמות נוסח על פי לשון המאור המובאת בחיבורי הראשונים. כמו כן הוספתי הערות, מקבילות, ציונים ומקורות.

כמו כן, דברי המאור והמלחמות חולקו במהדורה זו לסוגיות, בנוסף כתבתי ביאור נרחב על דרך הפשט לדברי המאור והמלחמות, כמו כן במספר סוגיות צירפתי חלק נוסף ובו עיונים ובירורים בשיטות המאור והמלחמות וכן בדברי הראשונים המובאים בחיבוריהם.

במהדורה זו התמקדתי בחיבורי המאור והמלחמות, ולא צירפתי את השגות הראב"ד על הרז"ה³ ["כתוב שם"], אך בחלק מהמקומות הבאתי מהשגותיו בתוך ההערות על דברי המאור

1. להרחבה על פירוש זה מטרתו וגדריו וכדו' עיין בספר "רבי זרחיה הלוי – בעל המאור ובני חוגו" הוצאת מוסד הרב קוק.

2. ש"ס עוז והדר מהדורת פריעדמאן, מאור ומלחמות הוצאת מכון המאור, מאור עם פירוש נר למאור של הרב אביאל אורנשטיין. למהדורות אלו צורפו גם השגות הראב"ד "כתוב שם".

הנוסח

מתוך ניסיון לבירור מקיף של נוסח המאור והמלחמות הסתמכתי בנוסף לדפוס ראשון גם על הדפוסים הישנים שקדמו לדפוס וילנא וכן על לשון המאור המובאת במספר ראשונים:

תיאור דפוס המאור והמלחמות³

דפוס ראשון ונציה שי"ב⁴ [דפ"ר], המאור והמלחמות נדפסו לראשונה בשלמותם בונציה שנת שי"ב על פי כתבי יד בצמוד למהדורת הרי"ף, ובסדרי מועד ונשים נדפסו שלא על גיליון הרי"ף ואילו בסדר נזיקין נדפסו על גיליון הרי"ף⁵.

דפוס סבינטה שי"ד⁶ [ד"ס], מהדורה זו היא העתקה מתוך דפוס ראשון, נעזרתי בה במספר מקומות בהם הצילום של דפוס אינו ברור דיו [השוליים הפנימיים חתוכים בצילום].

דפוס ברלין תקי"ט [ד"ב], בשונה מקודמותיה, מהדורה זו נדפסה בנפרד ולא על גיליון הרי"ף. והיא כוללת תיקוני גרסה, השלמות מלשון הרי"ף ומדברי הרא"ש, וכן הפניות ללשון הרי"ף המובאת ברא"ש, ציוני מקורות ללשון הרי"ף, חלוקה לפסקאות ומספורם. בשער למהדורה זו מצוין שספרי הרי"ף אינם מצויים לכל ולכן הרי"ף מצוטט ביתר הרחבה ביחס לדפוס⁷ וגם ישנם הפניות ללשון הרי"ף המובאת ברא"ש שהיה יותר נפוץ.

דפוס אמשטרדם תרי"ח⁷ [דאמ"ד או אמ"ד], דומה בצורתו לדפוס ברלין, נראה שדפוס זה הועתק ברובו מדפוס ברלין, אם כי ישנם הבדלי גרסה במספר מקומות. בשער מהדורה זו נכתב שזו מהדורה מוקטנת והיא העתק מדפוסים קודמים.

דפוס וילנא [ד"ו], היא מהדורת המאור והמלחמות שנדפסה על גיליון הרי"ף בש"ס וילנא הנמצא לפנינו כיום, במהדורה זו נוספו מספר תיקוני גרסה, וככל הנראה מהדורה זו התבססה על שני הדפוסים הקודמים ולא על דפוס ראשון⁸.

3. כל המהדורות הנ"ל מופיעות בשלמותם באוצר החכמה וכן בהיברובוקס

4. להרחבה על דפוס זה עיין "רבי זרחיה הלוי – בעל המאור ובני חוגו" [י' תא שמע] עמ' 27-28.

5. כתבי היד הגיעו למו"ל לאחר הדפסת הרי"ף למועד ונשים [תא שמע שם עמ' 27].

6. כנ"ל שם.

7. כך רשומה מהדורה זו באוצר החכמה ובהיברובוקס אולם במספר מקומות מהדורה זו מצוינת כאמשטרדם תקפ"א [הסיבה לשוני היא שבשער מהדורה זו רשום שנדפס בשנת רב יצחק אלפס ז"ל ויש שכללו את הז"ל במניין השנים ויש שהשמיטו].

8. הרב אביאל אורנשטיין בהקדמתו לספר נר למאור כותב שדפוס ראשון לא היה בפני מדפיסי דפוס וילנא.

הראשונים המביאים את לשון המאור⁹

חידושי רבי יהונתן מלוניל [להלן ר"י מלוניל] - מצטט במספר מקומות את לשונו של המאור, השתמשתי במהדורת מכון התלמוד הישראלי למסכת בבא מציעא [תשפ"א]. ה"מיוחס לריטב"א" על מסכת בבא מציעא¹⁰ - כותב במספר מקומות את לשון המאור וכן את השגות הראב"ד עליו ודן בדבריהם.

פירוש רבינו אשר בר שלמיה מלוניל [להלן רבי אשר מלוניל או רא"ש מלוניל] נדפס בתוך "שיטת הקדמונים על שלוש בבות" [מהד' רמ"י בלוי] - מצטט במספר מקומות את דברי המאור בשינויים קלים.

"כתוב שם" השגות הראב"ד על הרז"ה - מצטט חלק מדברי המאור ומשיג עליו.

בבירור נוסח לשון המלחמות הסתייעתי גם בהשוואה ללשונו של הרמב"ן בספר החידושים.

אופן העריכה

הנוסח המרכזי עליו התבססנו הוא כגרסת דפוס וילנא, ועליו הוספנו את התיקונים וההגהות מהמהדורות האחרות.

צורת ציון התיקון - במקום בו חסרתי אות, הקפתי בסוגריים עגולים. ובהוספת אות - בסוגריים מרובעות. וכן בשינוי מילה שלמה סגרתי את המקורית בעגולות ואת החלופית במרובעות. במקום בו הבאתי שתי אפשרויות נכתב כך [נ"א-...].

במקומות בהם לשון המאור מובאת בראשונים בשינוי - כאשר קיימת מילה חלופית, הוספתי לאחר המילה המקורית סוגריים מרובעות הכוללות את ציון המקור [ר"י מלוניל-...], וכאשר מילים אלו הם הוספה על הגרסה הקיימת ציינתי זאת כך [נוסף ר"י מלוניל-...]. במספר מקומות בהם הושמטו מילים מהנדפס במאור, ציינתי זאת בהערת השוליים.

בכל המקומות בהם שיניתי את הגרסה, הקפדתי לכתוב בהערת שוליים את הגרסאות השונות המופיעות בדפוסים, והקורא יבחר.

9. ראשונים אלו מצטטים את לשון המאור עם שינויים מסוימים ביחס ללשון המאור המצויה לפנינו, לא ניתן לדעת בבירור האם הם מצטטים את לשון המאור המקורית או שהייתה לפנייהם מהדורה שונה של המאור או שהם הוסיפו מעצמם מילים להבהרה בתוך לשון המאור. למותר לציין שלא ערכתי השוואה שיטתית וכוללת של הגרסאות אלא רק הסתייעתי בלשון הראשונים בחלק מהמקומות.

10. בפירוש זה מביא במקומות רבים מתורתם של חכמי פרובאנס ומצטט את מחלוקת המאור והראב"ד, הרמ"י בלוי בהקדמה לספר שיטת הקדמונים בבא מציעא [עמ' כט-ל] מזהה את מחבר פירוש זה כתלמיד הרשב"א מן ההר מחכמי פרובאנס.

ציון הדפים - בכל סוגייה ציינתי בכותרת את מקומה בבבלי וכן בכותרת של המאור והמלחמות ציינתי את מקומם בגיליון הרי"ף, ציון הדפים נעשה על פי חלוקת דפי הרי"ף בש"ס וילנא.

חלוקה לפסקאות - על מנת להקל על הלומד, חילקתי את לשון המאור והמלחמות לקטעים, ומסיבה זו עשיתי גם חלוקה של דבריהם לסוגיות נפרדות גם כאשר במקור הדברים הובאו כיחידה אחת שלמה.

חלק ה"ביאורים"

דבריו של המאור קצרים קשים ועמומים וטעונים פירוש והרחבה, ובחלקם מבוססים על פירושי ראשונים אחרים שאליהם הוא רומז או מביאם בתמצות רב, גם דבריו של הרמב"ן במלחמות שנכתבו כהשגה על דברי הרז"ה קשים להבנה בחלק מהמקומות.

בחלק הביאורים צעדתי בדרכו של הרב שלמה זלמן עהרנרייך¹¹ הי"ד אב"ד שאמלויא שעמד על הקושי הרב הקיים בדבריהם של המאור והמלחמות וכתב פירוש בשם "מאורות שלמה"¹² המבאר את דברי המאור¹³, אולם מלאכתו זו לא הושלמה¹⁴ ובמסכת בבא מציעא הוא הספיק לכתוב את פירושו על שלוש סוגיות בלבד והדברים נשארו חסרים, ולכן המשכתי בכיוון זה וביארתי את דברי המאור ואת דברי המלחמות המשיג עליו, על כל מסכת בבא מציעא.

לכל סוגייה כתבתי הקדמה קצרה ובה הבאתי את הנקודות בסוגיית הגמרא השייכות לדברי המאור והמלחמות, וכן את דברי הראשונים שדבריהם משמשים בסיס להבנת דברי המאור, וכן את דברי הרי"ף או הר"א אב"ד שעליהם נסובים דברי המאור. למותר לציין שלא בכל המקומות פירושו של המאור נכתב כהשגה על דברי הרי"ף, ויש מקומות בהם הוא מתייחס לדברי רבי אברהם בעל האשכול [הר"א אב"ד] או לפירוש רש"י או תוס'.

את דברי המאור והמלחמות חילקתי לפסקאות, וציינתי באותיות עיליות^[8] את הפיסקה במאור או במלחמות ואת הקטע המקביל ב"ביאורים" המתייחס אליו, לכל פיסקה נוספה כותרת המתארת את תוכנה של הפיסקה. ביארתי על דרך הפשט את

11. מחבר פירוש אבן שלמה על הראב"ן ושו"ת לחם שלמה.

12. פירוש זה כולל מספר מועט של סוגיות ובמסכת בבא מציעא פירש שלוש סוגיות בלבד.

13. וכך כתב בהקדמתו לספר: הנה עלה ברעיוני זה כביר לעשות ביאור ופירוש על דברי הבעה"מ והרמב"ן ז"ל במלחמות אשר דבריהם עמוקים ורחבים מגי ים מלאים פנינים יקרים אך צריכין יגיעה רבה להבין דבריהם בפשטות ובפרט עומק סברתם וביחוד עבור בחורים ולומדים צעירים היה מצוה לבאר דברי המאורות הגדולים הנ"ל למען יהי נקל להם ללמוד דבריהם ויהי ערוך לפנייהם כשלחן ערוך ועליו כל מטעמים.

14. הגאון הנ"ל נספה בשואה באמצע עבודתו הגדולה על המאור [ולהרחבה על תולדותיו עיין בעמ' 16-18 בספר הנ"ל].

דבריהם של המאור והמלחמות, הרחבתי בראיותיו, ובמקום בו ישנם שתי דרכים בפרשנים בהבנת הדברים כתבתי את האפשרויות השונות וצינתי את מקורם. בדברי המלחמות ישנם פעמים שהוא מציין לפירושו במקום אחר, והשלמתי את דבריו על פי פירושו בחידושו.

בחלק מהמקומות, דברי המאור והמלחמות המבוארים בחלק ה"ביאורים" עדיין טעונים בירור נוסף ונתינת טעם לדבריהם, ובחלק ה"עיונים" השלמתי על פי רוב את בירור הדברים.

חלק ה"עיונים"

בחלק זה הוספתי במספר סוגיות בירורים ודיונים העולים מתוך מחלוקות המאור והמלחמות ושיטות הראשונים המובאות בדבריהם ונקודות מחודשות העולות מפירושם, ביאורים ודיוני האחרונים הנושאים ונותנים בדבריהם, וכן יסודות הכתובים במפרשים נוספים ובאחרונים המסייעים להבנת דברי המאור והמלחמות.

חלק זה מטרתו היא לשפוך אור על נקודות העולות מדברי ראשונים אלו והצגת הכיוונים המובאים בראשונים ובאחרונים, הדברים נכתבו בתמצות וללא בירור ודיון בהגדרות, הרוצה לברר יוכל להרחיב ולעייין בדברים במקורם.

נספח

חיבורים העוסקים בפירושי המאור והמלחמות על מסכת בבא מציעא

שמן למאור [תקט"ו] לרבי עזרא מלכי אב"ד רודוס [גיסו של בעל הפרי חדש] על פרק ראשון בב"מ, מביא את לשון המאור ודן בהרחבה בשיטתו.

מאורות שלמה [תשכ"ז] לרבי שלמה זלמן עהרנרייך, פירוש על דברי המאור הכולל שני פירושים: פירוש על דרך הפשט ופירוש נוסף על דרך העיון, פירושו למסכת זו כולל שלוש סוגיות בלבד.

נר למאור [תש"ן] להרב אביאל אורנשטיין מיישב את שיטת המאור מהשגות הראב"ד והמלחמות עליו ודן בדבריהם, פירוש זה כולל את כל הפרקים בב"מ.

קובץ הראב"ד על בבא מציעא עם ביאור "לימודי ניסן" [תשמ"ח] להרב ניסן אלפערט מביא את דברי המאור עליהם הראב"ד משיג ב"כתוב שם", ודן בפירושו בשיטת המאור ומוסיף הערות וביאורים לדבריו.

* * *

ראשיתו של חיבור זה בחורף תשפ"ב ובס"ד זכיתי לסיימו במהלך חורף תשפ"ג, ויהי רצון שבזכות בירור וליבון מקחם של רבותינו הראשונים בעל המאור והמלחמות יתקבל חיבור זה בכרכה בקרב הלומדים, ואזכה להמשיך ולברר את דבריהם במסכתות נוספות.

פרק שנים אוחזין

סוגיית עד המסייע לפטור משבועה (ב, ב)

המאור (א, א)

מקח וממכר ניחזי זוזי ממאן נקט^[א] ליתיה לפי הרי"ף ז"ל בהלכותיו ולא לפי הרב ר' יוסף הלוי ן' מיגש ז"ל במגלת סתריו ולא הוצרכנו להאריך בראיות במה שיש עליהן מן הקושיות לפי שהן מפורסמות וגלויות. אלא הכי פירושא לאו מכלל דאי ידע מהימן כב(י)תריב אלא מהימן כעד א' וי"ל במקום דאיכא שבועה דאורייתא לא תיקון רבנן שבועת תקנת חכמים במשנתנו

- ביאורים ועיונים -

[א] הקדמה - דברי הגמרא והרי"ף
המשנה בריש בבא מציעא כותבת "שנים אוחזין בטלית, זה אומר: אני מצאתיה, וזה אומר: אני מצאתיה. זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: כולה שלי - זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו".
הגמרא שם מעמידה את "זה אומר כולה שלי" באומר קנייתה מיד פלוני, ושואלת הגמרא "לחזי זוזי ממאן נקט", כלומר מדוע המוכר לא יברר מיהו הקונה, ועונה ששני הצדדים נתנו כסף למוכר ורק אחד נתן מרצון ולא ידוע מי הוא. הרי"ף גורס בסוגיה "ולא ידע" שמשמע שאם המוכר יודע - נאמן לברר מי הלוקח במצב של שניים אוחזין, ומקשה

מהתוספתא בקדושין שמגבילה את נאמנות המוכר - "בעל המקח" למצב שמקחו בידו, ולכן מעמיד שלגבי "כולה שלי" מדובר במקרה שהמוכר מוחזק בחפץ.
דחיית שיטת הרי"ף
בעל המאור דוחה את פרושו של הרי"ף המבאר ששאלת הגמרא "ולחזי זוזי ממאן נקט" מבוססת על נאמנותו המיוחדת של מוכר מדין "בעל המקח" לברר מי הלוקח. וכותב המאור שנאמנות המוכר בסוגייתנו איננה כשני עדים אלא כעד אחד לשבועה בלבד¹, וכוונת הגמרא היא שבמקרה זה בו קיימת חובת שבועה דאורייתא לא יתקנו חכמים שבועה מדרבנן, ורק אחד מהם יתחייב שבועה מדאורייתא, ואחר יחלוקו.

הערות
א. א, א מדפי הרי"ף.
ב. בדפוס כבתרי וכן בד"ב, ובד"ו שינו לבי תרי.
ג. הרשב"א בחי' כאן כותב בשם הר"ה שעד המסייע פוטר משבועה דרבנן, וזו כוונת הגמרא "ב"לחזי זוזי" וכתב שזה הנכון בפרושי הראשונים, וכ"כ בשו"ת הרשב"א א' תתקטז בשם המאור, והוסיף שהראב"ד כתב כן שם משם אחרים, ובהגהות הגר"א על הרא"ש אות ג' כותב דלדעת הר"ה עד המסייע פוטר רק משבועה דרבנן, אך מלשון המאור כאן נראה שפסוק גם משבועה דאורייתא, ועיין בחלק הביאור מש"כ, וכן לקמן במלחמות.

הערות לביאור
1. "שבועת עד אחד" חיובה מדאורייתא, שמחייבים את הנתבע להישבע, כאשר עד אחד מעיד נגדו.

[ר"י מלוניל - כמשנתנו] [א]כדאמרינן לסומכוס מודה סומכוס היכא דאיכא שבועה דאורייתא בעבדא דקטעה לידיה כדבא אף כאן אלו היה עד א' מי שהיה העד כנגדו היה נשבע שבועה דאורייתא ונוטל מחצה ומי שהעד עמו נוטל מחצה בלא שבועה [א]דקא מסייעא ליה עד א' וכדאמרינן לענין סלעין

- ביאורים ועיונים -

[ב] ראייה מביטול דין יחלוקו לסומכוס
המאור מוכיח עיקרון זה מסוגיית הגמרא לקמן דף ק' - הגמרא שם כותבת "תנן: זה אומר גדול וזה אומר קטן - ישבע המוכר שקטן מכר... אמאי ישבע מוכר, יחלוקו מיבעי ליה, מודה סומכוס היכא דאיכא שבועה דאורייתא, כדבעינן למימר לקמן" כלומר אין דין יחלוקו במקום בו קיימת שבועת התורה [משום מודה במקצת]. הגמרא מפנה להמשך הסוגיה שם בעמוד ב' - "ולרבה בר רב הונא, דאמר: אין, אמר סומכוס אפילו ברי וברי, אמאי ישבע מוכר? יחלוקו מיבעיא! - מודה סומכוס היכא דאיכא שבועה דאורייתא, ודקטעה ליה כדבא"². [מבאר רש"י שבקטע את יד השפחה אין חיסרון של "הילך" בשבועת מודה במקצת, כי הדיון הוא על חיוב כספי של המוכר, ולא על נתינת השפחה עצמה].
בסוגיה זו כתוב שבמקום בו נוטלת שבועת התורה - שבועת מודה במקצת, ומוכיח מכאן המאור שבמקום בו נוטלת חובת שבועה מדאורייתא לא קבעו חכמים תקנה דרבנן. לכן בסוגייתנו, כיוון שהמוכר מחייב בדבריו שבועת התורה את אחד הצדדים [שבועת ע"א], לא נוטל שבועה מתקנת חכמים על הצד שכנגדו.

[ג] ראייה מסלעים דינרים
כותב המאור טעם נוסף לפטור משבועה כשקיים סיוע של עד אחד, ומוכיח מסוגיית סלעים דינרים (לקמן ד, ב). הגמרא שם דנה בשאלה האם חייב שבועת מודה במקצת בהילך³. הנידון הוא על שטר חוב שמוציא המלווה ורשום בו בצורה סתמית "סלעים" או "דינרים", והצדדים דנים מהו גודלו של החוב בשטר, הגמרא מדייקת שרק כאשר הנתבע טוען שחייב שלושה סלעים הוא מתחייב שבועת מודה במקצת, אך אם טוען

הערות
ד. ב"מ ק, ב. ה. בדפוס"ר לידי ובדפוס"ב לידי (לידיה) ובד"ו לידו, והר"י מלוניל גרס במאור לידיה. 1. הראב"ד בהשגותיו מקשה שאדרבה מסוגייה זו רואים שמי שנשבע נתחזקה טענתו ונוטל הכל, ואם כן בנידון שלנו כאשר נשבע שבועת התורה טענתו התחזקה מטענת הצד שכנגדו, ולכן לא יטול השני ללא שבועה. 2. הרא"ש הביא ראייה זו כ"ועוד מביאין ראייה" בלי להזכיר במפורש את המאור.

הערות לביאור
2. חלק זה בגמרא חוזר על מה שצוטט קודם, אך המאור הוכיח את דבריו מהקטע הזה בגמרא שם. 3. הילך - "המודה במקצת ואמר 'הילך' [הא לך] אותו מקצת שהודיתי בו, נחלקו בו אמוראים: רבי חייא סובר שנשבע שבועת מוב"מ, שאף האומר הילך חשוב מוב"מ הטענה, שכיון שעדיין לא נתן המעות מודה בחובו הוא, כיון שבתחילת תביעתו תבע אף מעות אלו. ורב ששת סובר שהוא פטור משבועת מוב"מ, שאותן מעות שאומר עליהן הילך, כאילו שילמן, ואין כאן הודאה במקצת מהטענה, וכיון שנותן שוב אין צריכים להודאתו". (אנציקלופדיה תלמודית כרך מ, מודה במקצת, טורים קיז-קיח).

דינרין^ח משום דמסייעא ליה שטרא סיוע בעלמא ואף על גב דלאו סהדותא מעלייתא היא שאין השטר מעיד שתים ולא שלש אלא סיועי בעלמא הוא אף כאן שעדות העד אחד כדברי אחד מהם הוא שנוטל בלא שבועה כלל וחבירו נוטל בשבועה דאורייתא^ט.

מלחמת ה' (א, א)

כתוב בספר המאור מקח וממכר ניהוי זוזי ממאן נקט ליתיה לפי הרי"ף ז"ל וכו' עד וכדאמרינן לענין סלעין דינרין משום דמסייעא ליה שטרא סיועי בעלמא וכו'^א
^[א]אמר הכותב"ה ר' יעקב ז"ל כן פי' בספר הישר^ב דמאן דמכחש ליה סהדא מחייב שבועה דאורייתא ומאן דמסייעא ליה נוטל בלא שבועה וטעמיה משום דשבועה דמתני' משום חשדא היא דשלא יהא כל א' הולך ותוקף בטליתו של חבירו כדר' יוחנן^ג והאי כיון דמסייע ליה עד אחד רגלים לדבר דלא משקר ואידך חשיד ואיהו לא חשיד זהו תורף הפי' ההוא.
^[ה]אבל בעה"מ ז"ל קלקל דבריו^ד מפני ראיותיו שהביא מדסומוכוס^ה ומשמעתא דלקמן^ו

- ביאורים ועיונים -

שחייב שתים פטור, וסיבת הפטור היא הילך, דוחה הגמרא שהפטור בשניים סיבתו היא שלשון השטר מסייעת לנתבע. בעל המאור מוכיח מגמרא זו שגם סיוע חלקי שאין לו משקל של עדות גמורה, כמו שטר שרשום בו "סלעים" סתם, מועיל לפטור משבועה.
[ד] עד המסייע פטור משבועה לר"ת ולמאור
הרמב"ן מביא את שיטתו של רבינו תם בספר הישר, הכותב שעד המכחיש את דבריו של אחד מבעלי הדין זו סיבה לחייב אותו שבועה דאורייתא.
התורה, ולפטור משבועת המשנה את בעל הדין השני שהעד מסייעו. טעם הפטור הוא שזה שהעד מסייעו אינו חשוד, ורגליים לדבר שבעל הדין המוכחש משקר, ושבועת המשנה נתקנה משום החשד.
[ה] המלחמות לומד בדעת בעל המאור שעד אחד המסייע פטור גם משבועה דאורייתא של מודה במקצת או שבועת השומרים, ומקשה המלחמות שעד אחד כוחו להטיל חיוב שבועה, אך לא מצינו שנאמן גם לפטור מחיוב שבועה דאורייתא.

הערות
ח. ד, ב. **ט.** דבריו של בעל המאור הובאו במלואם בפירוש רבנו יהונתן מלוניל כאן בד"ה "נאמן בעל המקח".
י. בדפוס שלפנינו הושמט חלק ניכר ממה שמובא בדפו"ר.
יא. הרמב"ן בחידושו על הש"ס כאן לא הביא את הדיון בדין עד המסייע, אלא כתב: "הא דאמרינן ליחזי זוזי ממאן נקט הרבה כתבו בה הראשונים ועדיין צריכה לפנים".
יב. חלק החידושים סי' תקעא.
יג. ג, א.
יד. הרמב"ן כותב שהמאור "קלקל דבריו" ומשמע שקלקל את דבריו של ר"ת בשיטת עד המסייע, שלר"ת דין זה נאמר בשבועת התקנה, ואילו המאור הרחיב את הדין גם לשבועת התורה. לעומתו הריטב"א (ד"ה מקח וממכר) השווה את שיטות ר"ת ובעל המאור.
טו. ק, ב.
טז. ד, ב.

לפי שנראה מדבריו דאפילו שבועה דאורייתא¹ כגון מודה במקצת או שבועת השומרים פוטרי² עד א' וזה דבר שא"א דלא אשכחן עד אחד קם אלא לחייב שבועה אבל לא לפטור.

[ו]אילו איתא להא מילתא שומר שמסר לשומר אמאי חייב³ שהרי עיקר חיובו משום דהוי ראשון מחויב שבועה שא"י לישבע ומשלם כדפריש[ו]ן⁴ (בעל המאור)⁵ [בעל הלכות גדולות⁶] ורב אחא משבחה ז"ל⁷ משום דשני לא מהימן ליה בשבועה ואם כדברי בעל החבור הזה ולפטור הוא דהא מכל מקום בעד אחד הוא (לא פטור) {לאפטורי⁸} שומר ראשון דאע"ג דאיהו לא טעין ליה ברי שלא מתה בפשיעה כיון שיש שם עד א' אינו מחויב שבועה כלל אלמה תנן⁹ השוכר את הפרה והשאלה לאחר

- ביאורים ועיונים -

[ו] ראה משומר שמסר לשומר שעד מקום השני אינו נאמן בשבועת השומרים המסייע אינו פוטר משבועה למפקיד, ולכן חייב השומר הראשון שאינו המלחמות מוכיח שעד אחד אינו פוטר משבועת התורה מסוגיית הגמרא לקמן (לו, ב). הגמרא כותבת: "אמר רבא: הלכתא, שומר שמסר לשומר - חייב. לא מבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו. אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר - חייב, מאי טעמא - דאמר ליה: את מהימנת לי בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה". כלומר, שומר שמסר לשומר חייב אם הפקדון ניוזק, וכותבת הגמרא שדין זה נוהג גם כשאין פשיעה במסירה לשומר השני, כיוון שרמת שמירתו אינה פחותה מהשומר הראשון, מכל

מקום השני אינו נאמן בשבועת השומרים למפקיד, ולכן חייב השומר הראשון שאינו יכול להישבע. הרמב"ן מביא מדברי השאלות, שיסוד חיובו של השומר הראשון הוא מדין מחויב שבועה שאינו יכול להישבע ומשלם, כי השומר השני אינו יכול לפוטרו בשבועתו, ואם נאמר שבכוחו של עד אחד המסייע לפטור משבועה דאורייתא אם כן מדוע השומר השני לא יפטור בדבריו את השומר הראשון מדין עד המסייע, גם אם אין לו מעמד של "שומר" הנאמן לפטור את הראשון בשבועתו. מדין זה מוכיח הרמב"ן שעד המסייע אינו פוטר משבועת השומרים ומשאר שבועות התורה.

הערות
 יז. המלחמות כותב בדעת בעל המאור שעד המסייע פוטר אף משבועת התורה, אולם ברשב"א מובא בשם המאור רק שבעד המסייע אינו נשבע שבועה דרבנן, וכן במגיד משנה (הלכות מכירה פרק כ הלכה ד) כותב בדעת המאור שעד המסייע פוטר משבועה דרבנן, וכן במיוחס לריטב"א כאן, ובהגהות הגר"א על הרא"ש (על ס"י ג ברא"ש, אות ג) כותב "ני"ב ולהר"ז"ה ורשב"א ומ"מ שכתבו דווקא בשבועה דרבנן פטור ניחא", וכן מבואר בביאורו על השו"ע (חושן משפט סימן פז ס"ק כב). וצ"ב כיצד הגר"א והראשונים ישבו את הוכחת המלחמות מדברי המאור. יח. דפו"ר פטר ובד"ב פטור. יט. ב"מ לו, ב. כ. בדפו"ר ובד"ב כדפרישו ובד"ו כדפריש. כא. הנצי"ב בהעמק שאלה שאילתא כ אות יג (עמ' קכו-קכח) הוצאת מוסד הרב קוק) תיקן ל"בעל הלכות גדולות", ובדפו"ר ובד"ו כתוב בעל המאור. כב. ס"י מד. כג. שאילתות שאילתא כ' (עמ' קכו) בהוצאת מוה"ק. כד. בדפ"ר לאפטורי ובד"ב לא פטורי ועל פי זה נשתבש בדאמ"ד ובד"ו לא פטור. כה. ב"מ לה, ב.

ומתה כדרכה ישבע השוכר וכו' ואמאי הרי השואל מעיד לו שמתה בלא פשיעה¹⁰ וא"ת בדלא ידע שואל או שהוא קרוב או פסול אין שומעין לך.

[10] והראיה עצמה שהביא לדבריו מדסומכוס תמה הוא מי דמי להא מילתא ואדרבה אי איכא לדמויה הויה תיובתיה דהא התם מדינא מוכר ולוקח פליגי לדעת סומכוס וכיון דקטע מוכר לידיה ואחייב ליה שבועה דאורייתא אמרין הויל ונשבע ישבע על הכל והטעם לפי שמחייבו שבועה וליטול מחצה א"א דלא [גרע]¹¹ מלוקח דשקיל פלגא בלא שבועה וליפטרו בלא שבועה אין לנו שלא האמינה תורה מודה מקצת עד שישבע ואפי' בזמן שהכל בחזקתו הלכך ישבע ויפטר לגמרי שהתורה האמינה מודה מקצת בשבועה כל זמן ששבועתו ליפטר שלא ישלם כלומר שאין הממון ברשות הא' ואינה דומה לנדון שלפנינו דהכא מי שנשבע שבועת התורה הוא שמפסיד ומין בשאינו מינו הרכיב.

[11] וסיועא דאייתי מדאמרי' לקמן¹² שאני התם דמסייע' ליה שטרא נמי לא דמי' דהתם כיון דלא כתבי אלא שנים והכל יודעין שיד בעל השטר על התחבולה על כרחך לא היו אלא שנים ויכול הוא להעזי פניו הויל ומסייע' ליה שטרא בתרי סהדי וכדאמרי' התם אבל היכא דאיכא סהדי דמסייעי לה מעיזה ומעיזה אבל בעד א' ודאי לא אמרי' הכי וכדכתבין.

- ביאורים ועיונים -

[ז] דחיית הראיה מדין יחלוקו לסומכוס
(דף ק')
 המלחמות כותב שראיית המאור מהסוגייה בדף ק' איננה נכונה, בסוגייה שם כל הממון המסופק נשאר בחזקת המוכר שנשבע שבועת התורה, ואילו בסוגייתנו כותב המאור שבנשבע אחד מבעלי הדין שבועת התורה, שכנגדו מרוויח ונוטל חצי ללא שבועה כלל.

[ח] דחיית ההוכחה מסלעים דינרים
 בנוסף, המלחמות דוחה את ראיית המאור שאין דין יחלוקו במקום בו מוטלת שבועת התורה, ואומר שדין יחלוקו במהותו צריך

כו. הרא"ש (ס"א) דוחה וכותב שעד המסייע פטר משבועה רק כאשר הנתבע היה יכול להשבע, אבל כאשר אינו יכול להשבע הריהו חייב ממון מדין מתוך שאינו יכול להשבע משלם, ועד אחד אינו נאמן לפוטרו מממון, וכ"כ הר"ן.

כז. תוספת מאוחרת בד"ו שאינה קיימת בדפו"ר ובדאמ"ד. **כח.** ד, ב.

4. בחדושי הגר"ש שקאפ (סי' א אות ב) מבאר את המלחמות בדרך שונה וצ"ב.

- ביאורים ועיונים -

שבמקרה זה ההוכחה של סיוע השטר גורמת שהנתבע יכול להעזיז פניו ולטעון שחייב שניים כמשמעות הפשוטה של השטר, ובמקרה בו הנתבע יכול להעזיז פניו אין בסיס לחיוב שבועת מודה במקצת, אך אין בכוח הסיוע לפטור מחיוב קיים של שבועת התורה.

עיונים

הלימוד של המאור מביטול דין יחלוקו (דף ק"ה)⁵
המאור כותב שבמקום בו מוטלת שבועת התורה לא תקנו חכמים שבועה דרבנן, ומביא לכך ראיה מביטול דין יחלוקו במקום בו מוטלת שבועה דאורייתא. מהראיה שהביא המאור לדבריו - דין יחלוקו, עולה שכוונתו היא שלא תקנו חכמים תקנה במקום בו קיימת שבועת התורה, ולא שלא תקנו חכמים שבועה. ניתן לומר בביאור הוכחת המאור, ששבועת התורה היא מעין פסק בספקות בדן ודברים שבין טוען ונטען, ובגלל שקיים כבר בנידון זה פסק של התורה, לכן לא תקנו חכמים פסק בספק.⁶

שני הטעמים במאור

עניין נוסף הטעון הבהרה בדברי בעל המאור הוא שמתחילת דבריו עולה שסיבת הפטור היא שלא הטילו חכמים שבועת התקנה במקום בו קיימת שבועת התורה, ולעומת זאת מהמשך דבריו מבואר שהפטור יסודו בכך שסיוע עד פוטר מחיוב שבועה ואף משבועת התורה כמו שציין המלחמות בדבריו, ואלו שני טעמים נפרדים.⁸

אבן האזל (הל' מכירה פ"כ הל"ד) אכן כותב שהמאור הרכיב כאן שני תירוצים שאינם שייכים זה לזה כלל. אולם, בחי' רבי שמואל (סוס"י ב) מביא שקיימת דרך אחת בדברי המאור ושני הטעמים נצרכים. שבועת התקנה

ניתן לבאר בדרך נוספת את דברי המאור. לדבריו, תקנת השבועה של המשנה נתקנה על שני בעלי הדין כאחד, ורק במקום בו קיים ספק על שניהם כאחד (כלומר תיקנו חלוקה בשבועה ולא שכל צד נוטל בשבועה), ולא נתקנה שבועה זו על אחד מבעלי הדין בלבד. במקרה בו מוטלת שבועת התורה על אחד מבעלי הדין, השבועה מבררת את הצד שלו והוא נהיה מוחזק גמור בחצי, ולכן בטל הספק

5. בספר שערי עיון בבא מציעא א' ס"י טז מבאר בהרחבה את דברי המאור כאן.

6. חי' ר' אריה לייב מאלין סוף ס"י פד. במנחת שלמה ב"מ עמ' שפה כותב הגרשז"א

ש"יחלוקו של סומכוס זו תקנת חכמים ובמקום שקיים בירור של התורה - שבועה, לא תקנו חכמים יחלוקו. 7. אבן האזל מכירה כ, ד. ועי' גם בברכת שמואל ס"י ג סוף ס"ק א, ובחידושי ושיעורי מרן

ר' ברוך בער עמ' כג. אולם, אבן האזל כותב שגם קודם שבועה, במקום בו מוטלת שבועת התורה קיימת וודאות באותו ממון והוא אינו ממון המוטל בספק. 8. ועי' אבן האזל שם, וחידושי רבי שמואל ס"י

ב סוס"ק יא, וחידושי רבי נחום ס"ק מ.

- ביאורים ועיונים -

פוטור מן השבועה". הפלפולא חריפתא שם (אות כ') מבאר שדברי ר"ת אמנם נאמרו באופן ישיר רק על שבועת התקנה, אך יש ללמוד מדבריו לפטור גם משבועת התורה, כיוון שהפטור משבועת התקנה בעד המסייע, מבוסס על העיקרון שעד המסייע פוטור משבועת התורה, ותקנו חכמים את שבועתם כעין של תורה.

לעומת זאת, המלחמות כותב בדעת ר"ת שדין עד המסייע נאמר בשבועת התקנה בלבד, שנתקנה משום חשד וחשש שקר.

אפשרות אמצעית כותב התוס' בקדושין (עג, ב ד"ה "בד"א"), שלשיטת ר"ת עד המסייע פוטור גם משבועת היסוד, וכן הביא מהר"י כץ בשטמ"ק כאן. גם תוס' ר"פ כותב שעד המסייע פוטור משבועה שאינה אלא מדרבנן, ומשמע שמכל שבועה דרבנן ולא רק משבועת משנתנו שנתקנה משום חשד.

עד המסייע בשבועת עד אחד ובשבועת

השומרים

המלחמות חולק על בעל המאור וכותב שעד המסייע אינו נאמן לפטור משבועה דאורייתא וציין רק את שבועת מוב"מ ושבועת השומרים, אך לא כתב במפורש מה הדין בעד המסייע לפטור משבועת עד אחד. הר"ן אף הוא כתב שעד המסייע אינו פוטור מחיוב שבועה דאורייתא, אולם הוא פוטור משבועת עד אחד כיוון שהעד מוכחש. הר"ן מביא בהמשך דבריו את דעת המלחמות שעד אחד אינו נאמן לפטור מחיוב שבועת התורה, ומדבריו עולה שהמלחמות אינו חולק על היסוד שעד המסייע פוטור משבועת עד אחד מצד הכחשה.

במשנה היא "שבועת הנוטלין" שחולקים ונוטלים על ידי השבועה [גם בחצי שמוחזק בו הוא "מוציא" מתפיסת חברו], בנוסף במצבים מסוימים תקנו חכמים שבועת הנפטרים [שאין חברו מוציא ממנו כשהוא מוחזק], שלא יהיה כל אחד הולך ותוקף טליתו של חברו, וגם שבועה זו שייכת במשנה, שהרי שניהם מוחזקים. את שבועת הנוטלים תקנו חכמים דווקא על שניהם כאחד, ולכן כותב המאור שכאשר מוטלת שבועה דאורייתא על אחד הצדדים אי אפשר להטיל שבועת הנוטלים על אחד בלבד, אולם עדיין קיימת שבועת הנפטרים שתקנו חכמים על כל אחד בפני עצמו, ולכן צריך את הפטור של עד המסייע, ואילו לשבועת הנוטלים לא יועיל עד המסייע.

יסוד פטור עד המסייע

מדבריו של המהר"ם מרוטנבורק המובא ברא"ש (ס' ג) עולה שיסוד הפטור בעד המסייע הוא **בנאמנות** העד לענייני שבועה. ברם, מהוכחת המאור מסלעים דינרים בשטר, עולה לכאורה שתפס שפטור עד המסייע אינו מצד נאמנותו של עד אחד לעניין שבועה לחייב או לפטור, אלא **שהסיוע** לאחד מבעלי הדין בכוחו לפטור מחיוב שבועה⁹.

שיטת ר"ת בעד המסייע

רבינו תם בספר הישר כותב "מיהו הכא ניהמניה למהוי כעד אחד להטעין שבועה דאורייתא לכשנגדו. וזה לא ישבע אפילו מדרבנן, **דלא שייכא הכא תקנה דתוקף בטלית חבריו**, דהא איכא עד אחד דמסייע ליה". שיטתו הובאה בתוך דברי הרא"ש, וכתב הרא"ש "מדברי ר"ת יש ללמוד שעד אחד

הערות לביאור 9. עיי ברשימות שיעורים (לרב קלמנוביץ) עמ' ל.

- ביאורים ועיונים -

על השומר, ונחשב השומר לטוען איני יודע אם פרעתיך וצריך לברר בעדות גמורה שאינו חייב, ולא מועיל לזה סיוע חלקי של עד אחד, אבל לפירוש השאלות, חיובו של השומר הוא מצד מחויב שבועה שאינו יכול להישבע, ולכן מקשה ששומר השני יפטור מצד עד המסייע.

עד המסייע במחויב שבועה שאינו יכול**להשבע**

הר"ן מביא את דבריו אלו של הרמב"ן במלחמות, ודוחה ראיה זו: "ואינו ראיה, שכיון שהראשון מחויב שבועה ואינו יכול לישבע הרי הוא מחויב ממון", ולכן אין בכוח עד המסייע לפטור. ואף הרא"ש (סי' ג) דוחה את הראיה מדין שומר שמסר לשומר, וכותב שהשומר הראשון הוא מחויב שבועה שאינו יכול להשבע ומשלם, ואין עד אחד המסייע פוטר מחויב ממון.

בביאור מחלוקת המלחמות עם הרא"ש והר"ן, כותב הקובץ שעורים (חלק ב סימן ז) שתלויה בשאלה האם על מחויב שבועה שאינו יכול להישבע עדיין מוטלת שבועה, ובגלל שאינו נשבע משלם, או שחדשה תורה בפסוק "שבועת ה' תהיה בין שניהם" - ולא בין היורשים (שבועות מז, א), שכאשר אינו יכול להישבע פקעה חובת השבועה ונוצר חיוב ממון, ולכן עד המסייע אינו פוטר באינו יכול להשבע שנהפך למחויב ממון¹⁰.

המלחמות לומד בדעת בעל המאור שלשיטתו עד המסייע פוטר משבועת השומרים. בתרומת הדשן (סי' שלד) מובא דיון בשאלה זו בשיטת ר"ת, וכותב שבגיליון פ"ק דב"ק מובא שהכלל של ר"ת לא נאמר בשבועת השומרים, אולם הרא"ש והמרדכי בריש ב"מ אינם מחלקים בדעת ר"ת בין שבועת השומרים לשאר שבועות.

"דלא אשכחן עד אחד אלא לחייב שבועה אבל לא לפטור"

מדבריו של המהר"ם מרוטנבורק המובא ברא"ש (שם) עולה שלעד אחד יש נאמנות בענייני שבועה לחייב ולפטור, המלחמות דוחה גישה זו בדין עד אחד בשבועה, וכותב שעד אחד כוחו לחייב שבועה בלבד, כפי שכתוב לעיל גם מדברי המאור נראה שאין לעד נאמנות לענייני שבועה, אלא שסיוע של עד או שטר פוטרים משבועה.

הראיה משומר שמסר לשומר

הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא כ אות יג) מבאר בדעת המלחמות כאן שהיה מקום לבאר ש"את מהימנות לי בשבועה" זה נימוק נוסף לפשיעה במסירה, גם כאשר רמת השמירה של שני השומרים זהה. לכן הביא המלחמות את השאלות, הנוקט שיסוד הדין אינו מצד פשיעה אלא מצד שומר הב' אינו פוטר בשבועתו, כי אם המסירה לשומר ב' הייתה נחשבת לפשיעה גמורה קיימת כבר סיבת חיוב

הערות לביאור 10. וכ"כ בחי' ר' ראובן גרובסקי סי' ב ס"ק א.